

Роман Андрійовський, префект з навчання і викладач

Протягом двохтисячолітньої історії Церква пройшла довгий і болючий шлях вираження свого «*lex credendi*». Випрацювавши ще у I тисячолітті свої троїчний та христологічний догмати, вона і досі дискутує над еклезіологією, пропонуючи їй різні, суперечливі моделі. Чи не є це однією з причин, чому сьогодні маємо поділ Церков? Склалася дивна ситуація, коли Церква, як заснована Господом спільнота, що мала б бути зразком гармонійного співжиття людей, досконалим «суспільством», тепер дає, як це не парадоксально, різні, часом суперечливі, відповіді. Не заперечуючи самої можливості існування різних еклезіологій, залежно від богословських підходів, нам слід відзначити потребу в якомусь одному основному та водночас інтегративному чиннику, який би визначав їхню суть та таким чином запобігав їх протиставленню.

В цьому контексті можуть суттєво допомогти деякі підходи так званої євхаристійної еклезіології. Вона зародилась, а якщо точніше - відродилась, у XXст. спочатку у православному, а потім і у католицькому богословському середовищі. На католицькому Заході одним з її послідовників був відомий богослов Анрі де Любак. На православному Сході - О.Шмеман, Й.Ме-йендорф, Н.Афанасьєв, І.Зізіулас та інші. У цій статті ми спробуємо коротко представити «православну» версію євхаристійної еклезіології.

Євхаристія - основа Церкви

Євхаристійна еклезіологія, як про це можна здогадатись з самої її назви, відштовхується від тези про визначальну роль у Церкві Святого Таїнства Євхаристії. Як відзначають дослідники, це Святе Таїнство ще з апостольських часів відіграло величезну роль у самоусвідомленні християн як Церкви. Апостол Павло пише у своєму Посланні до Коринтян: «Тому, що один хліб, - нас багато становить одне тіло, бо всі ми беремо участь в одному хлібі» (I Кор. 10, 17). Ідея цієї об'єднувальної сили Євхаристії проходить через усю християнську традицію. Так у «Дідахе», документі кінця I - початку II століть,

знаходимо такі слова: «Як цей хліб, що ламається, бувши розсіяним по пагорбах і будучи зібраним, став єдиним, так нехай збереться Церква Твоя від кінців землі у Царство Твоє».1 А ось слова Івана Золотоустого, що також звертає увагу на цю важливу роль Євхаристії: «Ми стаємо одним тілом, -говорить Писання. [...] Ось як діє їжа, яку Він дає нам: Він з'єднується з нами, щоб ми стали одним єством, як тіло, з'єднане з Головою».2 Іван Дамаскин, який завершує східну святоотцівську традицію, також торкається цього: «Якщо таїнство є союзом із Христом і в той же час союзом одної людини з іншою, то воно об'єднує нас із тими, хто, як ми, приймає його».3

Таким чином, Євхаристія є таїнством зібрання воедино всього Божого народу. Вона не призначається окремо для одного вірного, не є тільки тайною чийогось особистого сопричастя з Господом, а, радше, тайною нашого сопричастя одного з одним в одному Христовому Тілі. І цю істину можемо відчитати у текстах нашої Літургії. Зібраний народ Божий на Анафорі молиться за живих і померлих, плаваючих і подорожуючих, недужих..., за «всіх і все»,4 звертається до Господа: «А нас усіх, що від одного хліба і чаші причащаємося, з'єднай одного з одним на причастя єдиного Духа Святого...».5

Митрополит Іван Зізіулас пише, що «помісна євхаристійна спільнота отримує назву ekklesia (Церква) чи навіть ekklesia tou Theou вже в листах святого апостола Павла».6 Отже, вже у ранніх християн було усвідомлення того, що спільнота, зібрана на Євхаристію, є Церквою. Тоді ще невелика, переслідувана громада вірних усвідомлювала себе Божим народом. Можна зробити висновок, що до Церкви належить той, хто бере участь у євхаристійно-му зібранні.7 Між Євхаристією та Церквою існує взаємозв'язок. «Так, з одного боку, Церква звершує Євхаристію, яка тут, на землі, є виразом небесної літургії. Але, з іншого боку, Євхаристія будує Церкву в тому сенсі, що через неї Дух Воскреслого Христа перетворює Церкву в Тіло Христове».8

Євхаристійна спільнота - есхатологічна Для пояснення того, що ж означає цей фундаментальний зв'язок, особливо слід наголосити на есхатологічному характері Євхаристії. Ми часто забуваємо про нього, розуміючи Євхаристію тільки як спогад про якусь хоч важливу, та все ж таки давноминулу подію - Тайну Вечерю. Проте Святе Письмо підкреслює, що сидіти при столі і святкувати з Месією - це одне із знаків Царства Божого (Лк. 22,29). Дуже багато аргументів з цього приводу наводить Іван Зізіулас.9 З огляду на есхатологічний аспект Євхаристії, Церкву також слід розглядати з перспективи Царства Божого. А це означає, що вона є зібранням людей різних національностей, класів і станів, що характерно для Божого Царства, як про це дізнаємося із Святого Письма (Мт. 25,31; Мт. 13,47; Гал. 3, 28; Кол. 3, 11; Як. 2, 2-7; I Кор. 11, 20; I Кор. 12, 13; Еф. 6, 8 тощо). Церква Вірить, що у Святому Таїнстві Євхаристії, як образі есхатологічної єдності Божого народу навколо Престолу Всевишнього, присутній Ісус Христос у всій своїй повноті, а не тільки якась Його частина, у Ньому «багато»

стають «одним» вже тепер і тут, в конкретному часі і місці, як майбутнє цілого Царства Божого, а не якоїсь його сторони. «...Католицькість Церкви не може бути протиставленою її помісності, - зазначає Іван Зізіулас, - це, швидше, необхідний аспект помісної Церкви, останній критерій церковності для будь-якого місцевого тіла».10

Помісна Церква

Постає запитання: що ж таке помісна Церква? Виходячи з усього того, про що ми говорили вище, цей термін можна застосувати і до парафіяльної спільноти, бо вона також служить Євхаристію. Слід зауважити, що стосовно парафії православні богослови мають різні думки. Олександр Шмеман вважає, що існування парафії як складової частини єпархії є позитивним явищем, і пояснює це тим, що до складу парафії входять люди переважно якогось одного роду заняття (тільки селян, тільки робітники тощо), що є порушенням есхатологічного принципу Церкви, який полягає у згуртуванні людей різних категорій, а єпархія, будучи об'єднанням парафій, рятує «католицькість» Церкви, оскільки охоплює ширше коло людей." Дехто, і до таких належить Іван Зізіулас, наполягає, що єпископ, як глава помісної Церкви, має бути главою не тільки єпархії, а й парафії, тому відстоює позицію зменшення розмірів єпархії з метою пожвавлення зв'язку єпископа зі своїми вірними.12 Тому євхаристійна еклезіологія вважає помісною Церквою єпархію, а її главою - єпископа. Що ж до більших еклезіальних структур - митрополій та патріархатів, - то наголошується на тому, вони є структурами, покликаними «сприяти вселенськості (universality) Церкви, творять мережу сопричастя Церков, а не нову форму Церкви».13

Множинність помісних Церков

У цьому розділі спробуємо відповісти на запитання: як узгодити існування великої кількості католицьких помісних Церков, що реалізуються під час Євхаристії в різних місцевостях? Іншими словами, чи за умови множинності Церков їхня єдність є віртуальним поняттям. Для того, щоб це з'ясувати, вдамося до тринітології. Як один-єдиний Бог є спілкуванням трьох осіб, так і одна та єдина Церква є сопричастям багатьох спільнот.14 Члени помісного євхаристійного зібрання не можуть бути замкнутими в собі самодостатніми індивідуумами, тому й помісні Церкви не можуть існувати в умовах самоізоляції, оскільки це підважувало б їхню євхаристійну сутність. І в такому випадку можна було б сказати, що вони ще перебувають на нижчих щаблях свого становлення, є сектами.

Згідно з євхаристійною еклезіологією, помісні Церкви не є і частинами якоїсь більшої мозаїкоподібної церковної структури, як про це твердить «універсалістська еклезіологія».15 В протилежному разі ми б вважали Церкву об'єднанням або рівних між собою церковних частин, або різних, що можуть домінувати одна над одною. Згідно з такою концепцією, Церква виступає передусім як видимий монолітний організм, складений з багатьох частин і поширений по світі. Відпасти від такої цілості для частинки означає втратити своє існування як Церкви. Цей підхід є досить спокусливий, бо, звичайно, легше прийняти факт існування однієї Католицької Церкви, ніж багатьох. Таку модель можемо помітити у західній еклезіології, і вона обґрунтовується тим, що розвинулась як намагання Церкви протистояти зазіханню централізованої державної системи.16 Православні автори підкреслюють, що окрема помісна Церква не може посідати першості над іншими Церквами.17 З точки зору євхаристійної еклезіології, не можна говорити про неповноту помісної Церкви. Євхаристія є підставою її цілісності, католицькості, бо у ній, за словами Г.Флоровського, «це невидимо, але реально розкривається повнота Церкви..., Церква бачить і визнає себе єдиним і повним образом Христа».18 Саме у цьому контексті слід розуміти слова Олександра Шмемана: «Помісна Церква як сакраментальний організм, як Божий дар у Христі не є частиною чи членом ширшого універсального організму. Вона є Церквою. [...] Як Тіло Христове, Церква завжди тотожна сама собі у часі і просторі».19

Правда, ймовірно, що серед різноманіття помісних Церков одна виконує особливе служіння. Православні богослови знову звертаються до тринітології, бо Церква є іконою Пресвятої Трійці. Про це висловлюється Олександр Шмеман, коли веде мову про особливості взаємовідносин між єпископами: «Істина полягає у тому, що ієрархічний принцип належить до самої сутності собору... Досконалий собор - Пресвята Трійця - є ієрархією, а не безликою рівністю взаємозамінних членів».20 Говорячи так про єпископів, не слід забувати про їх органічний зв'язок зі своїми євхаристійними спільнотами.

Тому можемо зробити висновок і про одну характерну рису сопричастя помісних Церков. Серед них є перші, як і серед єпископів. Але «перші» - митрополити, патріархи - можуть здійснювати свої функції тільки разом із іншими єпископами певної території, тому що мають першість не над ними, а серед них. Православні богослови, які стоять на позиціях євхаристійної еклезіології, постійно наголошують, що на помісну Церкву поширюється юрисдикція тільки власного єпископа.

Висновки

У цій короткій статті ми торкнулись неоднозначних аспектів християнської доктрини. Ми

висвітлювали тему тієї сфери богослов'я, над головними елементами якої ще ведуться дискусії. Цінність евхаристійної еклезіології надзвичайно велика як для християнського Сходу, так і Заходу. Та, незважаючи на це, не слід перебільшувати її значення і вважати догмою не завжди однозначні висновки, які з неї випливають. Наприклад, можна мати претензії до непослідовності богословської аргументації у розділі про множинність помісних Церков, що, напевно, зумовлено конфесійним чинником: якщо для пояснення їх взаємовідносин використовувати східну тринітологію, то більшої ваги слід надати головній її особливості - поняттю монархії Отця як особової підстави єдності Осіб Пресвятої Трійці. Також можна було б шукати істинний зміст служіння Папи як Глави Римської Церкви, уникаючи крайнощів його нівеляції православними та надмірного підкреслення римо-католиками.

На завершення можемо коротко окреслити місце евхаристійної еклезіології на тлі загальної перспективи. Вона йде в руслі мислення і підходів Святих Отців першого тисячоліття, що дещо призабулися протягом історії. Безумовною заслугою є те, що вона - альтернатива так званій «універсалістській» еклезіології, яку критикують за надмірну географічну глобалізацію Церкви. Католицьке богослов'я на тлі постдруговатиканського руху за більшу автономію стосовно Апостольського Престолу могло б багато почерпнути з неї. Підходи евхаристійної еклезіології стали б у пригоді під час сучасного екуменічного діалогу.

1 Антологія. Ранні Отці Церкви. - Брюссель, 1988. - с.21.

2 Анри де Любак. Католицизм. Соціальні аспекти догмати // Християнська Росія. - Італія, 1992. - с.65

3 Там же.

4 Анафора Літургії Святого Івана Золотоустого // Прийдіть поклоніться. Молитовник. - Рим, 1991. - с.424 - 430.

5 Анафора Літургії Святого Василя Великого // Прийдіть поклоніться. Молитовник. - Рим, 1991. - с.450 - 462.

6 J. Zizioulas. Being as communion. Studies in Personhood and the Church. - Crestwood: St. Vladimir's Seminary Press, 1997. - с.148

7 Пор. Афанасьев Н. Вступление в Церковь. - Москва, 1993. - с.13.

10 J. Zizioulas. Being as communion. Studies in Personhood and the Church. - с. 257.

11 Див. Шмеман А. Церковь, мир, миссия. Мысли о православии на Западе. - Москва: Православный Свято-Тихоновский Богословский Институт, 1996. - с.205 -206.

12 Пор. Zizioulas J. Being as communion. Studies in Personhood and the Church. - с.251.

13 Там же.

14 J. Zizioulas. Being as communion. Studies in Personhood and the Church. - с.134.

15 Цю назву ввів Миколам Афанасьев. Пор. Карл Христиан Фельми. Введение в современное православное богословие. - Москва, 1999. - С. 172.

16 Пор. Мануель де Роча Феліціо. Примат Папи і помісні Церкви// Сопричастя. - Січень-березень 1998/1. -Львів: Свічадо. - С. 4 - 5.

17 Kesih V. Peter's primacy in the New Testament and the Early Tradition // The Primacy of Peter. Essays in Ecclesiology and the Early Church, edited by John Meyendorff. - Crestwood New York: SVS Press, 1992. - С. 59.

18 Farrugia E. G. Eucharist makes the Church: an Orthodox proposal and its impact//Church and its most basic element. By Paul Palladi, international book center, 1995. - С. 19-20.

19 A. Schmemman. The idea of primacy in orthodox ecclesiology// The Primacy of Peter. Essays in Ecclesiology and the Early Church. - edited by John Meyendorff. Crestwood New York: SVS Press, 1992. - с.153.

20 А. Шмеман. Церковь, мир, миссия. Мысли о православии на Западе. - 194 с.

Друкована версія: Роман Андрійовський. Євхаристійна еклезіологія у православному світі XX століття // Alma mater (Журнал студентів Української Папської Колегії св. Йосафата в Римі) № 68 (2002-2003), с. 25-29.